

Prevenció és büntető igazságszolgáltatás

A bűnmegelőzési politika szoros kapcsolatban áll azokkal a törekvésekkel és eszközökkel, amelyek elsődlegesen a büntetőpolitika területére tartoznak. Míg a generális prevenció a bűnmegelőzés elsődleges és másodlagos szintjéhez, a speciális prevenció a harmadlagos szinthez köti szervesen a büntető igazságszolgáltatáson keresztül érvényesülő megelőzési lehetőségeket. Az öt hagyományos büntetési elmélet (a jogkövető magatartás erősítése, az általános elrettentés, a semlegesítés, a speciális elrettentés és a reintegráció) szerint adunk áttekintést a különböző megelőzési elképzelések kriminálpolitikai intézményesüléséről, néhány gyakorlati megvalósulási formájáról, illetve az ezek hatékonyságára vonatkozó ismeretekről.

A kriminálpolitika egyik legfontosabb – bár kétségkívül nem egyetlen – célkitűzése a bűnözés minőségi és mennyiségi csökkentése, illetve a bűnözéssel okozott társadalmi és egyéni károk mérséklése. Ez az összefoglalóan *bűnmegelőzésnek* nevezett törekvés egy sajátos, elsősorban a kriminológia eredményeire építkező ismeretanyag meghatározott célok szerinti alkalmazását feltételezi, aminek elsődleges hordozója a kriminálpolitika egy elkülönült alrendszere, a *bűnmegelőzési politika*.¹ A bűnmegelőzési célkitűzés azonban igen sokféle eszközzel valósítható meg. *Tonry* és *Farrington* például a bűnmegelőzés négy irányát különbözteti meg: a kockázatközpontú, a közösségi, a szituációs/áldozatközpontú, illetve a büntető

¹ Ligeti Katalin a kriminálpolitika négy alrendszerét különbözteti meg: a bűnüldözési politikát, az áldozatpolitikát, a büntetőpolitikát, illetve a bűnmegelőzési politikát. Ligeti Katalin: Kriminálpolitika. Megjelenés alatt.

igazságszolgáltatáson keresztül megvalósuló megelőzést.² Az első három megközelítés – amelyet a továbbiakban *büntető igazságszolgáltatáson kívüli* megelőzésnek hívunk – a bűnmegelőzési politikát a kriminálpolitikán kívüli területekhez is, így elsősorban a *társadalompolitikához* köti. A preventív beavatkozások jelentős része ugyanis a társadalompolitika intézményein, elsősorban az ágazati szakpolitikák (szociálpolitika, foglalkoztatáspolitiká, oktatáspolitiká, ifjúsáspolitiká, esélyegyenlőségi politika stb.) révén valósul meg. A különböző szférák együttműködése, illetve a bűnmegelőzési szempontok ágazatokon belüli érvényesítése a bűnmegelőzés hosszú távú célkitűzéseit szolgálja, hiszen a bűnözés reprodukcióját alakító strukturális viszonyokra hat.

A *büntető igazságszolgáltatáson belüli* megelőzés ezzel szemben a büntetőjogi szankciók, illetve a büntető igazságszolgáltatási rendszer által kifejtett megelőzési hatásra utal.³ Ez tehát a bűnmegelőzési politikát a kriminálpolitika egy másik elkülönült alrendszeréhez, a *büntetőpolitikához* kapcsolja. A bűnmegelőzés és a büntetőpolitika viszonya az elmúlt évtizedekben meglehetősen ellentmondásosan alakult. Az 1970-es évekig a bűnmegelőzést csaknem kizárólagosan a büntető igazságszolgáltatás preventív kapacitásaként – elsősorban a bűnisméltés megelőzéseiként – értelmezték. Ez után éppen azok a szakirodalmi irányzatok váltak uralkodóvá, amelyek bűnmegelőzésen csak a büntető igazságszolgáltatáson kívüli megelőzést értették.⁴

2 Michael Tonry – David P. Farrington: *Strategic Approaches to Crime Prevention*. In: Michael Tonry – David P. Farrington (eds.): *Building a Safer Society: Strategic Approaches to Crime Prevention*. University of Chicago Press, Chicago, 1995

3 Uo. Tonry és Farrington egyébként a büntető igazságszolgáltatáson keresztül megvalósuló megelőzéshez sorolja a bűnüldözés preventív funkcióit is, míg Ligeti Katalin a bűnüldözési politikát a kriminálpolitika elkülönült alrendszerének tekinti. Noha mindkét álláspont mellett hozhatók fel érvek, ebben a tanulmányban a büntető igazságszolgáltatáson belüli megelőzés vizsgálatakor nem térünk ki a bűnüldözéssel összefüggő megelőzési lehetőségekre.

4 „Crime prevention is defined as: the total of all private initiatives and state policies, other than the enforcement of criminal law, aimed at the reduction of damage caused by acts defined as criminal by the state.” Jan J. M. van

Az ezredfordulóra azonban jellemzővé vált az a megközelítés (a magyar bűnmegelőzési stratégia is ezt az elvet követi), amely szerint a bűnmegelőzés rendszerébe a büntetőpolitika területén érvényesülő prevenció eszközök és hatások is beletartoznak, a bűnmegelőzési politikának tehát ezekkel is számolnia kell. A két nagy alrendszer ugyanis erősen hat egymásra, a büntető igazságszolgáltatáson belüli és az azon kívüli megelőzési törekvések, a mögöttük meghúzódó koncepciók diszharmoníája pedig alááshatja a bűnmegelőzés egérszének eredményességét.⁵

A büntető igazságszolgáltatáson kívüli és azon belüli megelőzésnek eltérő eszközei és beavatkozási lehetőségei vannak. A büntető igazságszolgáltatás elsődleges feladata nem a bűnmegelőzés. A bűncselekmény elkövetése esetén élhet a büntetőjogi kényszer lehetőségével, de a bűnözés mélyen húzódo okait és összefüggéseit nem éri el. Erre csak a büntető igazságszolgáltatáson kívüli megelőzés alkalmas. Az ilyen megelőzés ugyanis meg tudja közelíteni a beágyazott társadalmi folyamatokat, egymással összefüggésben tudja kezelni a deviáns magatartásokat, egyúttal tartózkodik a kényszereszközök alkalmazásától. E különbségek megfogalmazása és érvényesítése garanciális jelentőségű, hiszen jogállami keretek között csak így garantálható, hogy a közbiztonsági érdek ne írja felül a jogbiztonsági és emberi jogi követelményeket.⁶

Napjainkban a büntetés tehát elsősorban joghátrány, amelynek feladata a társadalmi értékek és normák védelme, így a büntetés és a büntető igazságszolgáltatás pusztá létevel tölti be funkcióját.⁷ Ez azonban nem jelenti azt, hogy a büntetés és a büntető igazságszolgáltatás – a jogállami büntetés garanciális korlátai között – ne hor-

Dijk – Jaap de Waard: A Two-Dimensional Typology of Crime Prevention Projects, with Bibliography. Criminal Justice Abstracts, September 1991

5 Ez történt például az 1980-as években a francia Bonnemaison-modell esetében, ahol a társadalmi bűnmegelőzés befektetéseit nem követte a büntető igazságszolgáltatás bűnmegelőzési feladatainak újragondolása, jelentősen hátráltatva a célkitűzések megvalósítását.

6 Borbíró Andrea: Társadalmi bűnmegelőzés és emberi jogi követelmények. Acta Humana, 2004/4.

7 Farkas Ákos: A falra akasztott nádipálca. Osiris Kiadó, Budapest, 2004

dozna prevenciós célokat.⁸ A büntetőpolitika és a bűnmegelőzés kapcsolódási pontjainak megvilágítását segítheti a büntető igazságszolgáltatáson keresztül megvalósuló megelőzés elhelyezése a bűnmegelőzés hagyományos *háromszintű modelljében*. Ebben a modellben az elsődleges megelőzés az egész társadalomra kiterjedő beavatkozási formákra utal, amelyek célja a társadalom kiegyensúlyozott működését garantáló intézmények megerősítése, s így a bűnözést alakító társadalmi, jogi, gazdasági és kulturális körülmények, illetve a bűnözés reprodukciójának befolyásolása. A másodlagos megelőzés a már deviáns vagy kriminális szempontból veszélyeztetett csoportokra, illetve a bűnözési szempontból magas kockázatú helyzetekre, körülményekre reagál. A harmadlagos megelőzés pedig a bűnismétlés megelőzésének feleltethető meg: a már elkövetővé vagy áldozattá váltak újbóli kriminális érintettségének megakadályozását szolgálja.

A büntető igazságszolgáltatáson keresztül megvalósuló prevenció jellegénél fogva döntően a harmadlagos megelőzés szintjére esik. Sőt, mivel a bűnismétlés megelőzésének – azaz a *speciális prevenciónak* – sikere elsősorban a jól megválasztott büntetőpolitikai céloktól és a büntető igazságszolgáltatás hatékony működésétől függ, a harmadlagos szinten a büntető igazságszolgáltatás a bűnmegelőzés főszereplőjévé válik, amelyhez a büntető igazságszolgáltatáson kívüli megelőzés intézményei csak kiegészítő jelleggel kapcsolódnak. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a büntető igazságszolgáltatás preventív hatásainak ne lenne fontos szerepük az elsődleges és másodlagos megelőzésben is. Ezekhez a szintekhez köti ugyanis a *generális prevenció* lehetősége: az a megelőző hatás tehát, amelyet a büntető igazságszolgáltatás működése a társadalom tagjaira gyakorol. A büntető igazságszolgáltatás hatékonyságát, gyorsaságát javító, vagy a rendőrség iránti bizalmat erősítő beavatkozások például az önkéntes jogkövető kultúra terjesztését szolgálják, míg a bűncselekménnyel járó jogkövetkezmények tudatosítása

⁸ Mészáros Ádám: A büntetés céljának alapkérdései. Kézirat; megjelenés alatt.

az általános elrettentés esélyét növelheti. Ezek olyan hatások, amelyek a büntetőpolitika oldaláról támogatják meg azokat az erőfeszítéseket, amelyeket az elsődleges és másodlagos megelőzés folyamán a büntető igazságszolgáltatáson kívüli megelőzés intézményei végeznek.

Mind a generális, mind pedig a speciális prevenció célkitűzései több módon valósíthatók meg, amelyek között a *büntetési elméletek* segítenek eligazodni. Ezek ugyanis – a megtorló elméletek kivételével – mindig tulajdonítanak valamilyen preventív funkciót a büntetésnek, illetve tágabban a büntető igazságszolgáltatásnak. A büntetési elméletek funkciója ezért kettős: egyrészt a büntetőjog területén a büntetés legitimációs alapját fogalmazzák meg, és megteremtik a dogmatikai koherenciát, másrészt a kriminálpolitika számára rendszerezik a büntető igazságszolgáltatással megvalósított megelőzés elméleti lehetőségeit. Az e lehetőségek közötti választás függ attól, hogy a kriminálpolitika mit tekint feladatának, és attól is, hogy hogyan értelmezi a bűnözést. Valamely büntetési cél túlsúlyba kerülése ezért alapvetően meghatározhatja a kriminálpolitika arculatát, és rávilágíthat a bűnözés elleni küzdelemben érvényesített eltérő hangsúlyokra.

A következőkben az egyes büntetési célgondolatok szerint adunk áttekintést arról, hogy a büntetőpolitika a büntetések megválasztása és a büntető igazságszolgáltatás működtetése során milyen utakon kapcsolódhat be a bűnmegelőzési törekvések érvényesítésébe. E tanulmány célja tehát nem a büntetés legitimációjával foglalkozó büntetési elméletek ismertetése vagy továbbgondolása, hanem azoknak a kapcsolódási pontoknak a megjelölése és értékelése, amelyeken át a büntető igazságszolgáltatásban megvalósuló prevenció hozzájárul az átfogó kriminálpolitikai célkitűzés, a bűnmegelőzés megvalósításához.

Generális prevenció

*A jogkövető magatartás erősítése:
bizalom a büntető igazságszolgáltatás iránt*

Az állam büntetőhatalma gyakorlásakor értéket közvetít. Ideális esetben deklarálja a jogállamiság, az igazságosság, a méltányosság, a humanitás eszméit, a jogsérelmek gyors és hatékony üldözésének vállalásával pedig elkötelezi magát az állampolgárok jogainak védelme mellett. Ezeknek az értékeknek a prevenciók jelentőségét először *Beccaria* ismerte fel, szerinte a bűnök megelőzéséhez mindenképp igazságos és egyértelmű törvényekre, a törvények uralmára, illetve kiszámítható és gyors igazságszolgáltatásra van szükség. A kutatók azóta is rendre igazolják *Beccaria* elméleti tételeit: az állam és az állampolgárok jogkövetéssel kapcsolatos attitűdjei, illetve a büntetőhatalom intézményei iránti *közbizalom* kölcsönösen alakítják egymást. „A jogszabályok társadalmi érvényesítése szempontjából fontos (kedvezőtlen) attitűdök nem csak a jogkövetési hatások miatt fontosak. Kihatnak a társadalmi bizalomra és ezen belül az állam iránti bizalomra, mivel a normák kijátszhatósága és ennek állami eltérése a bizalomhoz nélkülözhetetlen hitelességet ássa alá.”⁹ Márpedig a büntető igazságszolgáltatásba vetett bizalom igencsak törékeny, és a kutatási eredmények szerint erősen függ az állampolgárok bűnözésre, bűnüldözésre és igazságszolgáltatásra vonatkozó ismereteitől csakúgy, mint a hozzáférhetőségtől és az igazságszolgáltatás hatékonyságával kapcsolatos nézetektől.¹⁰ A magyarországi latenciavizs-

9 Sajó András: Az állam működési zavarainak újratermelődése. Közgazdasági Szemle, 2008. február, 704. o.

10 Lásd például Nagy-Britanniában: Becca Chapman – Catriona Mirrlees-Black – Claire Brawn: Improving public attitudes to the Criminal Justice System: The impact of information. HORS 245. HMSO, London, 2002; Kanadában: Julian V. Roberts: Public confidence in criminal justice: A review of recent trends. Public Safety Canada, Ottawa, 2005; Magyarországon: Kerecsi Klára: A közvélemény és a szakemberek a helyreállító igazságszolgáltatásról. In: Tamási Erzsébet (szerk.): A helyreállító igazságszolgáltatás lehetőségei a bűnözés kezelésében. Budapesti Szociális Forrásközpont, Budapest, 2006

gálatok tanúsága szerint a feljelentések elmaradásának leggyakoribb oka a felderítésbe és felelősségre vonásba vetett hit hiánya.¹¹

Az állami büntetőhatalom intézményei iránti bizalom bűnmegelőzési kapacitásának javítása általános törekvés a nyugati társadalmak preventív politikáiban. Ennek az elsődleges és másodlagos szinten érvényesülő megelőzésnek központi eleme a jól funkcionáló büntető igazságszolgáltatás, amely szilárd kereteket adhat a normakövető magatartás általánossá válásához. Ezekre az eszközökre a magyar bűnmegelőzési stratégia is épít, így a megvalósítandó feladatok között nevesíti például a bűnüldöző szervek reakcióképességének fokozását, a büntető igazságszolgáltatás időszerszerűségének javítását vagy a büntetés elkerülhetetlenségének garantálását. De ebbe a körbe tartoznak azok a reformok is, amelyek az áldozatok irányában érzékenyítik a büntető igazságszolgáltatást. A bűnüldözés és a büntető igazságszolgáltatás mindennapi működése során, s az áldozatok számára közvetlenül is érzékelhetően közvetíti saját üzeneteit a családon belüli vagy nemi bűncselekményekhez való viszonyáról, az etnikai ellentétek elfogadhatóságának határaitól, a hatalmi visszaélések megítéléséről vagy a kisebb súlyú (és így nehezen felderíthető) bűncselekmények áldozataival kapcsolatos attitűdjeiről. Ezeknek az üzeneteknek a szisztematikus ismétlése döntő szerepet játszhat abban, hogy az adott viselkedésforma a társadalom számára a tiltott, vagy ellenkezőleg, a túrt, sőt hallgatólagosan elfogadott mezőben rögzül-e. A sértetti pozíció erősödése, az áldozati – jogi, anyagi és pszichológiai – igények fokozottabb figyelembevételére, és a büntető igazságszolgáltatás szereplői erre vonatkozó attitűdjeinek alakítása tehát informális, de közvetlen módon járulhat hozzá a követendő magatartások és értékek stabilizálásához.

A lakosság és a büntető igazságszolgáltatás „közelítésére” lehet példa a francia és belga úgynevezett *maison de justice*-ek rendsze-

11 Összefoglalóan lásd például Barabás A. Tünde: Áldozattá válás Magyarországon: a statisztika és az empirikus vizsgálatok valóságképe. Megjelenés alatt.

re. Ezek az intézmények kifejezetten azzal a céllal jöttek létre, hogy az állampolgárok számára megkönnyítsék az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférést. Az első intézmények 1990-ben kezdték meg működésüket Párizs szegregált körzeteiben¹², és mára az áldozatsegítés, a jogi segítségnyújtás, a büntető mediáció, illetve a reintegrációs jellegű büntetések végrehajtásának fontos fórumaivá váltak. A *maison de justice*-ek szoros kapcsolatban állnak azzal a közösséggel, amelyben működnek: figyelemmel kísérik a helyben felmerülő igényeket, miközben tevékenységükkel a büntető igazságszolgáltatás különböző szereplőinek együttműködését kínálják a lakosok számára.

Általános elrettentés

A büntető igazságszolgáltatás általános megelőző hatásának másik oldala nem a példamutatás és meggyőzés, hanem a félelem eszközével hat. Elrettentésen a büntetéssel, illetve tágabban a bűncselekmény következményeivel való fenyegetést értjük. Az elrettentési elméletek a *racionalis ember* koncepciójára épülnek, azaz azt feltételezik, hogy az egyén szabadon mérlegel magatartásának számára előnyös és hátrányos következményei között, és döntését e mérlegelés nyomán hozza meg. Mivel a bűnelkövetői magatartás esetében a bűncselekménnyel elérhető hasznok (fizikai haszon, élvezet, izgalom stb.) az elkövető számára meghaladják a lehetséges költségeket (büntetés, stigmatizáció stb.), a prevenciónak e költség–haszon mérleg átalakítására kell törekednie. A jelentős elmélet-történeti előzmények (így különösen *Beccaria* és *Bentham* munkássága) után az elrettentés mint a bűnözés csökkentésére törekvő kriminálpolitika egyik fontos eszköze az 1980-as években értékelődött fel újra, elsősorban *James Q. Wilson* javaslatai alapján.¹³

12 Irvin Waller (szerk.): 100 bűnmegelőzési program, amely szerte a világon további cselekvésre ösztönöz. Országos Bűnmegelőzési Tanács, Budapest, 2000

13 James Q. Wilson: *Thinking About Crime*. Basic Books, New York, 1975

A büntetési célok között az általános elrettentés sok tekintetben nagyon hasonlóan működik, mint a büntető igazságszolgáltatáson kívüli megelőzésben a szituációs megelőzés: ugyanúgy a szabadon mérlegelő ember képe épít, közömbös a bűnözés irracionális reprodukciós folyamatai iránt, és a megelőző hatást elsősorban a költségoldal megnövelésétől várja. Nem véletlen ezért, hogy az elrettentő – és ahogy arról még lesz szó, a szituációs megelőzéssel ugyancsak sok rokon feltevést osztó *semlegesítési* – törekvések előtérbe kerülése időben egybeesett a szituációs megelőzés rohamos terjedésével, és mindkét (pontosabban mindhárom) preventív elképzelés leghathatósabb támogatása abból a neokonzervatív társadalomelméleti közegből érkezett, amelynek Wilson maga is meghatározó képviselője. Wilson érvelése szerint ugyanis a bűnözés növekedésének egyszerű oka van: a bűnelkövetőknek – racionális lények lévén – *megéri* bűncselekményeket elkövetni. Éppen ezért tartja elhibázottnak – noha nem teljesen szükségtelennek – azokat a bűnmegelőzési törekvéseket, amelyek a bűnözés mélyen húzódnak, így az állam által a lehető legnehezebben megközelíthető reprodukciós folyamataira irányulnak.¹⁴ Ehelyett a költség–haszon mérleg könnyebben elérhető oldalának alakítását javasolja: a bűnelkövetés kockázatának növelését és a következmények szigorítását. A bűnmegelőzés fókuszja Wilson érvelésében tehát az ítélkezésre és a szankciórendszerre, mégpedig egy jelentősen megszigorított szankciórendszerre kerül.

Wilson elmélete azon kevés kriminológiai elmélet sorába tartozik, amelyik közvetlen hatással volt a kriminálpolitika alakulására. Érvelése az elrettentés (és ahogy arról még lesz szó, az izoláció) mellett döntő lökést adott a jelenlegi börtönközpontú amerikai kriminálpolitika kialakulásához, és szerte a világon színvonalas érveket szolgáltatott azokhoz a törekvésekhez, amelyek fokozott büntetőjogi represszióval kívánják elérni a bűnözés csökkentését. A büntetés szigorának általános elrettentő hatásáról mindazonáltal

14 Nagyon hasonló érvelést ad a szociális megelőzéssel kapcsolatban Derek B. Cornish – Ronald V. Clarke: *The Reasoning Criminal*. Springer-Verlag, New York, 1986

kevés és ellentmondásos empirikus bizonyíték áll rendelkezésre. Ezek arra utalnak, hogy míg a felelősségre vonás bizonyosságának visszatartó ereje empirikusan alátámasztható, a büntetés súlyosságának elrettentő ereje kétségesebb.¹⁵

A büntetőjogi felelősségre vonás általános visszatartó hatásához képest egyértelműbb hatékonysági eredmények állnak rendelkezésre az általános elrettentésre épülő konkrét, jól definiálható bűnmegelőzési programokról. Ezek közé tartozik az Egyesült Államokban és más országokban is sokáig népszerű, fiatalok számára szervezett *bűnmegelőzési célú börtönlátogatás (Scared Straight)*. Ez a program azon a feltételezésen alapul, hogy a még nem bűnelkövető fiatalok szembesítése a bűncselekmények drasztikus következményeivel és a fogvatartottakkal kialakítja a visszatartáshoz szükséges félelmet, és így erősíti a bűnkerülő attitűdöket. Érdekes módon az ilyen programok szisztematikus hatékonysági áttekintése¹⁶ nemhogy bűnmegelőzési hatást nem tárt fel, de egyenesen kriminogén veszélyeket jelzett.¹⁷ Ez a következmény arra figyelmeztet,

15 Lásd például Harold G. Grasmick – George J. Bryjak: *The Deterrent Effect of Perceived Severity of Punishment*, *Social Forces*, vol. 59., no. 2., 1986, pp. 471–491.; Steven Klepper – Daniel Nagin: *The Deterrent Effect of Perceived Certainty and Severity of Punishment Revisited*, *Criminology*, vol. 27., no. 4., 1989, pp. 721–746.; Greg Pogarsky: *Identifying “Deterrable” Offenders: Implications for Research on Deterrence*, *Justice Quarterly*, vol. 19., no. 3., 2002, pp. 431–452.; Bradley R. Wright – Avshalom Caspi – Terrie E. Moffitt – Raymond Paternoster: *Does the Perceived Risk of Punishment Deter Criminally Prone Individuals? Rational Choice, Self-Control, and Crime*, *Journal of Research on Crime and Delinquency*, vol. 41., no. 2., 2004, pp. 180–213.

16 A szisztematikus áttekintés és annak egyik eszköze, az úgynevezett metaanalízis a hatékonyság értékelésének jelenleg elfogadott legbiztosabb módszere, nemcsak a bűnmegelőzésben, hanem például az orvostudományban is. A módszer lényege, hogy több egyedi, ám önmagában is nagyon szigorú módszerrel (jellemzően úgynevezett randomizált kontrollált próbával) vizsgált program együttes elemzésével von le következtetéseket arra nézve, hogy az adott programtípus – helytől és időtől függetlenül – van-e tényleges hatással a bűnelkövetővé válásra.

17 Anthony Petrosino – Carolyn Turpin-Petrosino – John Buehler: *“Scared Straight” and other juvenile awareness programs for preventing juvenile delinquency*, *Cochrane Database of Systematic Reviews*, Iss. 2., 2002

tet, hogy a büntetés súlyának szubjektív érzékelése a valóságban jelentősen eltérhet attól, mint amit az elrettentés hívei feltételeznek.

A bűnisméltés megelőzése

A speciális (vagy individuális) prevenció a *bűnisméltés* megelőzését jelenti, azaz az adott elkövető visszatartását az újabb bűncselekmény elkövetésétől. Mivel már megtörtént bűncselekményre reagál, döntően a harmadlagos megelőzés területére tartozik. Megelőzési hatását alapvetően három irányban fejtheti ki: törekedhet arra, hogy az elkövető *ne tudjon, ne merjen, vagy ne akarjon* újabb bűncselekményt elkövetni.

Ártalmatlanná tétel

A büntetésben megnyilvánuló társadalomvédelmi törekvéseket legmarkánsabban az ártalmatlanná tétel fejezi ki: a preventív szempontok érvényesítése itt azáltal valósul meg, hogy az elkövető *képtelenné válik* újabb bűncselekmény elkövetésére. A semlegesítés logikája – az általános elrettentéshez hasonlóan – az 1980-as évektől a büntető igazságszolgáltatáson kívüli megelőzésben is fontos szerepet kap a szituációs megelőzés azon eszközeinek formájában, amelyek a bűnelkövetés fizikai akadályozását célozzák. A büntető igazságszolgáltatáson belül az ártalmatlanná tétel legkézenfekvőbb módja az izoláció, de ebbe a körbe tartozik például a szexuális bűnelkövetők semlegesítése, vagy akár a különböző (és nem is feltétlenül büntetés formájában megjelenő) eltiltások alkalmazása – olyan eszközök tehát, amelyek az adott kockázati körben az elkövető fizikai lehetetlenítésével vagy a bűnelkövetés körülményeinek nehezítésével akadályozzák meg az újbóli elkövetést.

Az *izoláció* mint prevenció kriminálpolitikai jelentősége az elrettentéshez hasonlóan az 1980-as években értékelődött fel. Történelmi gyökereit tekintve az izoláció a veszélyesség kategóriájához igazodik, és elsősorban a súlyos vagy többszörös bűnelkövetők újbóli bűnelkövetésének megelőzésére szolgál. XX. század végi népsze-

rúsége ugyancsak a neokonzervatív kriminológiának tulajdonítható, amelynek képviselői a bűncselekmények nagyobb hányadéért felelős többszörös elkövetők hosszú távú semlegesítésében látták a preventív kriminálpolitika egyik leghatékonyabb eszközét.¹⁸ Ez az érvelés az elmúlt évtizedekben a hosszú tartamú, kifejezetten társadalomvédelmi céllal alkalmazott szabadságvesztés legkülönbözőbb formáit hívta életre az amerikai úgynevezett *three strikes* törvényektől a magyar tényleges életfogytiglani szabadságvesztésig.¹⁹ Ami az izolációs politika hatékonyságát illeti, ennek mérése igen problematikus, de a rendelkezésre álló kutatási eredmények nem túl meggyőzőek. A német biztonsági őrizettel kapcsolatban például Kinzig szakirodalmi áttekintése szerint nincs bizonyíték arra, hogy a biztonsági őrizet kedvező hatással lenne a szabadulás utáni visszaesési arányokra. Saját kutatásában egy 318 fős biztonsági őrizetre ítélt vizsgálati csoport, illetve egy 183 fős olyan kontrollcsoport visszaesési adatait hasonlította össze, amelynek esetében a biztonsági őrizet törvényi feltételei fennálltak ugyan, de a bíróság csupán rendes szabadságvesztést rendelt el. A kilencéves távlatban végzett vizsgálat szerint míg a vizsgálati csoport 48%-a volt újra büntetve, a kontrollcsoportban ez az arány csupán 36% volt.²⁰ Az eredményeket természetesen számos tényező – például az enyhébb ítélethez vezető szubjektív körülmények – torzíthatja, de az adatok semmiképp sem arra utalnak, hogy a biztonsági őrizet beváltotta a hozzá fűzött prevenciók reményeket.

A semlegesítési törekvések kiemelt célcsoportját jelentik a *szexuális bűnelkövetők*. Az ő esetükben a megelőzés egyik fő iránya

18 James Q. Wilson: i. m. Wilson számításait, amelyek szerint a többszörös bűnelkövetők „kivonása a forgalomból” a bűnözés látványos statisztikai csökkenését hozza, egyebek között Andrew von Hirsch kritizálta: Andrew von Hirsch: *Doing Justice: The Choice of Punishment*. Northeastern University Press, 1976

19 Az Európában alkalmazott társadalomvédelmi célzatú izolációs szabadságelvonási formák áttekintéséről lásd Vig Dávid írását e kötet 38. oldalán.

20 Jörg Kinzig: *Die Legalbewährung gefährlicher Rückfalltäter*. Duncker & Humblot, Berlin, 2008, S. 307–308.

az – egyébként sokszor igen hatékonynak bizonyuló²¹ – terápiák alkalmazása, a másik pedig az ártalmatlanná tétel, amelyre az izoláció mellett több megelőzési módszer is kialakult. Ezek közül a legdrasztikusabb kétségtelenül a fizikai vagy kémiai kasztráció, amelyet az Egyesült Államok több tagállama is lehetővé tesz például úgy, hogy a feltételes szabadítás feltételeként szabja.²² A semlegesítés eszköze lehet a szexuális bűnelkövetők intenzív kontroll alatt tartása, ami jelentősen megnehezítheti az újabb bűncselekmény elkövetését. Ilyen például az Egyesült Államokban bevezetett szexuális bűnelkövetők nyilvános regisztere, amely több európai országban is egyre nagyobb népszerűségnek örvend. Így például Nagy-Britanniában is, ahol a formális kontroll egész hálózatát hozták létre a szexuális bűnelkövetők bűnisméltésének megelőzése érdekében.²³ A személyes kockázatbecslés alapján magas kockázatúnak minősített – nem csak szexuális – elkövetők egy speciális kockázatmenedzselő együttműködés, az úgynevezett „*multi-agency public protection panel*” (MAPPP) igen szoros felügyelete alá kerülnek, ami egyszerre jelent rendőrségi és pártfogó felügyeletet, az otthoni látogatások lehetőségét, bejelentési és kapcsolattartási kötelezettséget, s ennek során dől el az is, hogy a lakókörnyezet tudomására hozzák-e a szexuális bűnelkövető közelségét. Lehetőség van emellett az úgynevezett *Sex Offender Order* kiszabására is, amely rendkívül széles körben a határozatot hozó bíró mérlegelésére bízta különböző kötelezések vagy eltiltások előírását a köz védelme érdekében, s amelynek kiszabása bár nem büntetőeljárással történik, megszegése öt évig terjedő szabadságvesztéssel is sújtható.

21 Martin Schmucker – Friedrich Lösel: Does sexual offender treatment work? A systematic review of outcome evaluations. *Psicothema*, vol. 20., no. 1., 2008, pp. 10–19.

22 Charles L. Scott – Trent Holmberg: Castration of Sex Offenders: Prisoners' Rights Versus Public Safety. *The Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law*, 31/2003., pp. 502–509.

23 Michael Levi – Mike Maguire – Fiona Brookman – Violent Crime. In: Mike Maguire – Rodney Morgan – Robert Reiner (eds.): *The Oxford Handbook of Criminology*. Oxford University Press, Oxford, 2007, p. 720.

Utóbbi lehetőség – az *eltiltás* – egyébként nemcsak a szexuális bűnelkövetők, hanem bármely egyéb deviáns, akár bűncselekményt meg sem valósító személlyel szemben alkalmazható. Az Angliában ismert úgynevezett antiszociális magatartási rendelkezés (anti-social behaviour order; ASBO) és a kapcsolódó különféle jogintézmények (noha nem ez az elsődleges funkciójuk) annyiban az ártalmatlanná tétel eszközei is lehetnek, hogy rugalmas keretet adnak a magisztrátusi bírónak az elkövető életviteléhez kapcsolódó kockázati elemek alakítására. Az ASBO ugyanis, hogyha azt a döntéshozó a közbiztonság érdekében indokoltnak tartja, gyakorlatilag bármilyen tiltást és kötelezést tartalmazhat, így olyanokat is, amelyek lehetetlenné teszik az elkövető deviáns viselkedését vagy a bűnelkövető magatartást: futballmérkőzések látogatásának megtiltását, gyermekekkel foglalkozó intézmények kerülésének kötelezettségét, a deviáns társaságtól való eltiltást stb. – olyan elemeket tehát, amelyek meghatározott kockázati kör semlegesítésére irányulnak.

Speciális elrettentés

A speciális elrettentésen alapuló megelőzési törekvések egyik legmarkánsabb iránya az úgynevezett „*short, sharp shock*” gyakorlata. A gyors, de fájdalmas szankció ötlete a testi büntetésektől a szabadságvesztés-központú szankciórendszerbe a XX. század közepén került át²⁴, és elsősorban a kisebb súlyú cselekményt elkövető fiatalokra irányult. Az elképzelés szerint a deviáns fiatalok hirtelen, rövid ideig tartó, ám sokkoló ízelítőt kap a büntető igazságszolgáltatás szigorából, ez a későbbi súlyosabb következményekre figyelmeztetve éri el elrettentő hatását. A *short, sharp shock* elsőként Nagy-Britanniában terjedt el, ahol az 1948-as büntető igazságszolgáltatási törvény a 14-21 éves fiatalok számára hozta létre azt a sajátos fogva tartó intézményt – az úgynevezett *detention centre*-t –, amely ennek az új típusú, rövid tartamú, fegyelmezésen alapuló büntetésnek a

24 John Muncie: Failure Never Matters: Detention Centres and the Politics of Deterrence. *Critical Social Policy*, 28/1990., pp. 53–66.

végrehajtására szolgált.²⁵ A gyors elrettentés politikája azonban igazi népszerűségét a hetvenes években, a neokonzervatív kriminálpolitikai elképzelésekbe ágyazva érte el. A fiatalkori bűnözés új jelenségei (futballhuliganizmus, bandabűnözés stb.) által kiváltott pánikban megfogalmazódó thatcheriánus elképzelések egyik sarokpontja ugyanis éppen a fiatalkori bűnözés „langyos”, szociáldemokrata-jóléti alapokon nyugvó kezelésének kritikája lett. A Borstal-rendszerre²⁶ építő, a nevelés gondolatát előtérbe helyező büntetőpolitika ellenében a Konzervatív Párt az egyéni felelősségtudat helyreállítását, a tekintélytisztelt kialakítását és a szigorú, a „mentségek kultúrájától” megfosztott szankcionálást szorgalmazta.²⁷ Ennek jegyében alakítottak ki két olyan *short, sharp shock* intézményt (a 14-17 évesek számára *Sendben*, illetve a 17-21 évesek számára *New Hallban*), amely katonai módszerekkel, kemény fizikai megterheléssel és munkavégzéssel, illetve drákói fegyelmezési eszközökkel vállalta a fiatal elkövetők gyors megleckéztetését. A *short, sharp shock* büntetése, illetve az azt végrehajtó *detention centre*-ek rendszere 1988-ig működött Nagy-Britanniában, s hamar népszerű lett más országokban, így az Egyesült Államokban, Kanadában és Ausztráliában is.

Ami a módszer hatékonyságát illeti, ezzel kapcsolatban már a kezdetekkor igen súlyos kétségek merültek fel. A *sendi* és a *New Hall*-i intézmények egyik sajátosságát éppen az adta, hogy kísérleti jelleggel hozták őket létre, hatékonyságukat a Home Office vizsgálta. Az eredmények lesújtók voltak: a 14-17 évesek körében a visszaesési arányok változatlanok maradtak, a 17-21 évesek között pedig enyhén emelkedtek is. A jelentés készítői szerint a kudarc egyik oka éppen a fizikai

25 Mary Langan: *Welfare: Needs, Rights, and Risks*. Routledge, London, 1998, p. 204.

26 A Borstal-rendszert a Crime Prevention Act 1908 hozta létre a fiatalok nevelése és társadalmi beillesztése céljából, a börtön alternatívájaként. A progresszivitás elvére épülő rendszer bevezetése után nagy sikereket könyvelhetett el, a második világháború után azonban egyre több nehézséggel küszködött. Végül a Thatcher-kormányzat szüntette meg 1988-ban.

27 *Conservative Manifesto*, 1979

<http://www.psr.keele.ac.uk/area/uk/man/con79.htm#law>

gyakorlatok túlhangsúlyozása volt a munka- és nevelő jellegű tevékenységekkel szemben, ezek ugyanis a fiatal fiúk számára jóval vonzóbbak és könnyebben teljesíthetők voltak.²⁸ Ezeket az eredményeket egyébként a témában végzett későbbi kutatások is alátámasztják. Doob és Cesaroni például több hasonló, rövid tartamú és kifejezetten az elrettentést célzó szabadságelvonással járó szankciófajtaát vizsgált meg. Következtéseik szerint az eredmények ellentmondásossága mellett is valószínű, hogy első bűntényesek esetén a „sokkoló büntetés” növeli a visszaesés valószínűségét.²⁹ Nagyon hasonlók a hatékonyságvizsgálati eredmények a *short, sharp shock* büntetések speciális „továbbélése”, a jelenleg is sok helyen népszerű úgynevezett *boot campek* (csizmatábor) esetében is. Az intenzív rezsimeknek ez a válfaja, amely a katonai kiképzőtáborok mintájára a személyiség megtörésén és a tekintélytisztelet kialakításán keresztül a félelemre építve törekszik a bűnisméltés elkerülésére, a jogállami és jogbiztonsági kifogások³⁰ mellett hatástalannak is bizonyul.³¹ *Farrington és munkatársai* két angliai intenzív rezsim hatékonyságát hasonlították össze, amelyek közül az egyik erőteljes kognitív-behaviorista terápiás eszközöket, illetve álláskereső és szociális kompetenciák fejlesztését szolgáló tréningeket is tartalmazott, míg a másik egy katonai tábor keretein belül kizárólag kiképzés jellegű fizikai terheléssel sújtotta a fiatalokat. Az eredmények szerint, noha a fiatalok önértékelése mindkét programban javult, a kognitív-behaviorista elemeket tartalmazó program mind

28 David Thornton – Len Curran – David Grayson – Vernon Holloway: *Tougher Regimes In Detention Centres: Report on an Evaluation by the Young Offenders Psychology Unit*. HMSO, London, 1984, p. 203.

29 Anthony N. Doob – Carla Cesaroni: *Responding to Youth Crime in Canada*. University of Toronto Press, 2004, p. 44.

30 Lásd például US Government Accountability Office: *Residential Treatment Programs – Concerns Regarding Abuse and Death in Certain Programs for Troubled Youth*, 2007
<http://www.gao.gov/new.items/d08146t.pdf>

31 David B. Wilson – Doris Layton MacKenzie – Fawn Ngo Mitchell: *Effects of Correctional Boot Camps on Offending*. A Campbell Collaboration Systematic Reviews, 2005, p. 17.
<http://www.aic.gov.au/campbellcj/reviews/titles.html>

a visszaesés, mind pedig a költséghatékonyság szempontjából kedvező eredményeket mutatott a kontrolcsoporthoz képest, míg a katonai jellegű nem volt hatással a bűnisméltés valószínűségére, költség-hatékonysági mérlege pedig negatívnak bizonyult.³²

Összességében úgy tűnik tehát, hogy a tisztán vagy elsősorban a speciális elrettentésre alapozó szankcióformák nem váltják be a bűnisméltés megelőzésében hozzájuk fűzött reményeket, s a fegyelmezés és megfélemlítés eszközei nem elegendők a jogkövető magatartás kialakításához. A kutatási eredmények szerint ehhez – különösen a fiatalok esetében – elengedhetetlen az önkéntes-ségen (is) alapuló magatartásformáló technikák alkalmazása és a bűnelkövetők reintegrációjára való törekvés.

Reintegráció

A bűnelkövetők társadalomba visszaillesztése és az ehhez szükséges proszociális készségek kialakítása kétségkívül a legszínesebb történelmi és a leghevesebb szakmai diskurzust kiváltó preventív büntetési célok közé tartozik. Erőteljes társadalompolitikai felhangja miatt azonban ez a megközelítés áll legközelebb a társadalmi bűnmegelőzés cél- és eszközrendszeréhez. A magyar stratégia a bűnisméltés megelőzése elsősége címén például csaknem kizárólag a reintegrációt támogató feladatokat fogalmaz meg; az ártalmatlanná tétel és a speciális elrettentés eszközei nem számottevők.

Az 1970-es évekig a visszaillesztési törekvések – rehabilitáció, reszocializáció, kezelés vagy nevelés néven – többé-kevésbé lefedték a bűnmegelőzés fogalmát. A jóléti társadalom és ezzel összefüggésben a treatment-modell válsága azonban új fejezetet indított a bűnözéskontroll történetében. A formálódó neokonzervatív kritika³³ több tematikával is heves támadást indított a társadalomjobbí-

32 David P. Farrington – John Ditchfield – Gareth Hancock – Philip Howard – Darrick Jolliffe – Mark S. Livingston – Kate A. Painter: Evaluation of Two Intensive Regimes for Young Offenders. HORS 239. HMSO, London, 2002

33 A szociáldemokrata társadalmi program legszínvonalasabb társadalom-elméleti kritikája a neokonzervatív gondolkodás egyik bölcsőjének szá-

tási törekvések ellen: kifogásolták a felelősségvállalást gyengítő mechanizmusait, atyáskodó – és emberi jogi aggályokat is felvető – intervencionizmusát, költséghatékonysági deficitjét, és nem utolsósorban a látható eredmények hiányát. A jóléti koncepció általános megroppanásába illeszkedett az elkövetők megjavítását hirdető büntetési teóriák támogatottságának rohamos csökkenése is, és a reszocializáció elve egy évszázados uralkodás után hirtelen védekező pozícióba kényszerült. A szakmai közvélemény „szakítása” a kezelési modellel végül *Robert Martinson* híres tanulmányával történt meg. Martinson és munkatársai mintegy 230 rehabilitációs program vizsgálata alapján arra a következtetésre jutottak ugyanis, hogy „néhány és elszigetelt kivételtől eltekintve az eddigi rehabilitációs erőfeszítések nem gyakoroltak értékelhető hatást a bűnisméltásra”.³⁴ A „semmi nem működik” korszakhatároló jelmondata, úgy tűnt, hogy a kriminálpolitikai célkitűzések közül jó időre száműzi a reszocializációs megfontolásokat, teret nyitva az általános és speciális elrettentés, illetve a semlegesítés politikáinak.

Martinson kategorikus következtetése mindazonáltal már a saját korában is elhamarkodottnak tűnt. 1979-ben a szerző újabb cikket jelentetett meg, amelyben felülvizsgálta korábbi álláspontját, és elismerte, hogy bizonyos programok mégis hatékonynak bizonyultak.³⁵ Érdekes módon azonban Martinson önkorekciója sokkal kevésbé bizonyult megtermékenyítőnek a reszocializációs programok további hatékonyságvizsgálatai számára, mint eredeti pesszimista állítása. A Martinson-cikk után ugyanis egyrészt a bűnelkövetők kezeléséről szóló diskurzusban megkerülhetetlenné vált a hatékonyság mérésének kérdése, másrészt a Martinsonék által használt

mító amerikai *Public Interest* című folyóirat hasábjain bontakozott ki. Lásd erről Kerezsi Klára: *Kontroll vagy támogatás: az alternatív szankciók dilemmája*. Complex Kiadó, Budapest, 2006

34 Robert Martinson: *What Works? Questions and Answers About Prison Reform*. *Public Interest*, 35/1974., p. 25.

35 Robert Martinson: *New Findings, New Reviews: A Note of Caution Regarding Sentencing Reform*. *Hofstra Law Review*, 7/1979., pp. 243–258. Idézi: David Farabee: *Reexamining Martinson's Critique: A Cautionary Note for Evaluators*. *Crime & Delinquency*, vol. 48., no. 1., 2002, p. 191.

módszertan heves kritikája a következő évtizedekben mind megbízhatóbb értékelési módszerek bevezetését hozta. Ez a két folyamat hosszú távon nagyon jót tett a reintegrációs törekvések reputációjának – kiderült ugyanis, hogy igenis vannak olyan programok (nem is kevés), amelyek működnek a bűnismétlés megelőzésében.

A bűnelkövetők társadalmi reintegrációjának lehetőségeire vonatkozó jelenlegi ismereteink legmegbízhatóbb forrásai az 1990-es évektől végzett szisztematikus áttekintések és metaanalízisek. Ezek egyik nagy előnye, hogy mivel egymáshoz nagyon hasonló egyedi programok átfogó hatékonyságvizsgálatát végzik el, meglehetősen pontossággal tudják beazonosítani azokat a feltételeket, amelyek elősegítik az eredményességet. Ezekből a kutatásokból tudjuk például azt, hogy azok a reintegrációs programok, amelyek úgynevezett *kognitív-behaviorista megközelítést* alkalmaznak, sokkal sikeresebbek, mint az egyébként általánosan elterjedt egyéni vagy csoportterápiák. A kognitív-behaviorista programok segítenek az elkövetőnek megérteni saját motívumait a bűncselekmény elkövetésében, szembesülni tette következményeivel, és erősen számítanak az elkövető aktív közreműködésére jövőbeli magatartása kontrolleszközeinek kidolgozásában. Utóbbi elem – az önkéntes, aktív problémamegoldó részvétel – az, amely az új típusú reintegrációs programokat leginkább megkülönbözteti a treatment-éra medikális ízű beavatkozásaitól, s amely, úgy tűnik, a siker záloga. *Lipsey és munkatársai* 14 kontrollált próbával vizsgált kognitív magatartásfejlesztő program (CBT) metaanalízise során arra a következtetésre jutottak, hogy az ilyen programokba bevont elítélteket akár 40%-kal kedvezőbb visszaesési ráta jellemzi, mint a kontrollcsoport tagjait, és a legkedvezőbb eredmények közösségi, nem pedig intézményes környezetben érhetők el.³⁶ A *Campbell Collaboration* ugyancsak Lipsey és munkatársai által végzett szisztematikus áttekintése megerősítette, hogy a modell általános hatékonysága igen megbízható, és hogy az egyes programelemek (agressziótréning,

36 Mark W. Lipsey – Gabrielle L. Chapman – Nana A. Landenberger: Cognitive-Behavioral Programs for Offenders. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, vol. 578., no. 1., 2001, pp. 144–157.

konfliktusfeloldó technikák stb.) eredményessége igazolható fiatalokú és felnőtt elkövetők esetében egyaránt.³⁷ *Garrido és Morales* elemzése fiatalokú súlyos bűncselekményt elkövetőkre nézve vizsgálta a zárt intézeti kognitív-behaviorista programokat, és eredményeik szerint e programok sikeresnek bizonyultak az általános, de még inkább a súlyos visszaesés vonatkozásában.³⁸ A kognitív-behaviorista technikák hatékonyságát támaszthatja alá egyébként az is, hogy a sok szempontból hasonló pszichológiai folyamatokra építő helyreállító igazságszolgáltatásra vonatkozó – egyelőre igen gyér – hatékonysági eredmények ugyancsak kedvezők. *Coester* hollandiai vizsgálata szerint például a garázdasággal vádolt fiatalokúak számára szervezett resztoratív projektben részt vevő fiatalok 60%-a maradt az utánkövetési időszakban bűnmentes, ellentétben a hagyományos igazságszolgáltatásra utalt fiatalokból álló kontrollcsoporttal, ahol ez az arány csupán 25% volt.³⁹

A vizsgálatok kitérnek arra is, hogy az egyes programok hatékonysága több feltételtől is függ. Nem működnek például a túl általános, nem kellően megtervezett és monitorozott, konkrét célkitűzéseket és szigorú metodológiát nélkülöző programok. Ennél is fontosabb azonban, hogy a programok eltérő eredményekkel járnak az elkövetők különböző csoportjaiban is. Így például a kognitív-behaviorista programok általában sikeresebbek az úgynevezett magas kockázatú elkövetők esetében.

37 Mark W. Lipsey – Nana A. Landenberger – Sandra J. Wilson: Effects of Cognitive-Behavioral Programs for Criminal Offenders. The Campbell Collaboration. Campbell Systematic Reviews, 9 August 2007

http://db.c2admin.org/doc-pdf/lipsey_CBT_finalreview.pdf

38 Vincente Garrido – Luz Anyela Morales: Serious (Violent or Chronic) Juvenile Offenders: A Systematic Review of Treatment Effectiveness in Secure Corrections. The Campbell Collaboration. Campbell Systematic Reviews, 21 Sept 2007

http://db.c2admin.org/doc-pdf/Garrido_seriousjuv_review.pdf

39 A kutatást idézi: Jennifer Rubin – Lila Rabinovich – Michael Hallsworth – Edward Nason: Interventions to Reduce Anti-Social Behavior: A Review of Effectiveness and Cost. The Rand Corporation, 2006

http://www.rand.org/pubs/technical_reports/2006/RAND_TR448.pdf

A beavatkozásnak az elítélt igényeihez és lehetőségeihez igazítása nem ismeretlen a treatment-korszak óta, a századvég hatékony-sági és kockázatmenedzselési kultusza azonban az individualizáció egészen új eszközeit termelte ki. Az úgynevezett *kockázatbecslés* technikáinak objektívnak tekintett statisztikai alapokra helyezése jól tükrözi azt a bizalmatlanságot, amely a treatment csődje után az embertudományokat övezi: a szubjektív, kvalitatív jellegű szakértői értékelést az elmúlt évtizedekben a standardizált, mérhető és kalkulálható kvantitatív kockázatelemzések váltják fel. Ezek eredetileg csak a statikus, nem változtatható kockázati tényezőket tartalmazták, a reintegráció szempontjából azonban új lehetőségeket nyitott azoknak a dinamikus elemeknek a beépítése, amelyekre a preventív beavatkozás irányulhat (kockázat-/szükségletértékelések). Az erre épülő úgynevezett *risk-need-responsivity modell* az esetkezelés olyan modellje, amely egyszerre érvényesíti a kockázatok, a szükségletek és a lehetőségek szempontjait. „A kockázat elve azt jelenti, hogy a szolgáltatások szintjét a bűnisméltés kockázatához kell igazítani, tehát különböző intenzitással kell foglalkozni a magas, illetve alacsony kockázatúnak minősített elkövetőkkel. A szükséglet elve a bűnelkövetői viselkedéssel összefüggő dinamikus faktorok mint kriminogén szükségletek számbavételének, illetve az ezek befolyásolására irányuló beavatkozásoknak a követelményét fejezi ki. A kezelést úgy kell megtervezni, hogy abból az elkövető a lehető legtöbbet tanuljon, tehát figyelembe kell venni az elkövető motivációját, képességeit, tanulási stílusát és körülményeit (responsivity).”⁴⁰

Osszegzés

A generális és speciális prevenció megvalósítására a büntető igazságszolgáltatás több eszközt is igénybe vehet. A történelmi és nemzetközi tapasztalatok arra utalnak, hogy valamely elem túl

40 A kockázatbecslés eszközeinek fejlődését lásd Bogschütz Zoltán – Kóta Tünde – Velez Edit: A pártfogó felügyelet mint közösségi büntetés. Megjelenés alatt.

hangsúlyozása erős torzulásokat okozhat nem csupán a bűnözés-kontroll, hanem a kriminálpolitikán kívül eső területeken is. Erre lehet példa az Egyesült Államok jelenlegi elrettentő és izolációs politikája, amelynek nyomán a börtöntapasztalat a fiatal fekete férfinek szocializációjának rendes eleme lett.⁴¹

E rövid áttekintésből is kiderült, hogy a büntető igazságszolgáltatáson keresztül megvalósuló megelőzés egyes irányairól eltérő mennyiségű és minőségű empirikus bizonyíték áll rendelkezésre. Szisztematikus áttekintések és metaanalízisek csupán néhány programtípusról készültek, míg a legnehezebben mérhető területekről – például az általános elrettentésről – csak módszertanilag bizonytalanul megszerzett ismereteink vannak. A jelenleg rendelkezésre álló adatok azonban arra utalnak, hogy – különösen a bűnisméltés megelőzésében – nagyobb sikerre számíthatnak azok a törekvések, amelyek nem csupán a kényszer és félelem eszközeivel hatnak, hanem a részvétel elvét is érvényesítik. Ez a feltételezés egyébként egybecseng a büntető igazságszolgáltatáson kívüli megelőzés általános hatékonysági tapasztalataival, amelyek szerint az érintettek bevonása a döntéshozatali folyamatba kulcsfontosságú elem lehet a hatékonysághoz.⁴² A büntető igazságszolgáltatáson keresztül megvalósuló megelőzés eredményessége, illetve a hatékonyság feltételeinek beazonosítása azonban javarészt még megoldásra váró kutatási feladat.

IRODALOM

Barabás A. Tünde: Áldozattá válás Magyarországon: a statisztika és az empirikus vizsgálatok valóságképe. Megjelenés alatt.

Bogschütz Zoltán – Kóta Tünde – Velez Edit: A pártfogó felügyelet mint közösségi büntetés. Megjelenés alatt.

41 David Garland: Introduction: The Meaning of Mass Imprisonment. Punishment & Society, vol. 3., no. 1., 2001, pp. 5–7.

42 Borbíró Andrea: Bűnmegelőzési hatékonyságvizsgálatok. Megjelenés alatt.

Borbíró Andrea: Társadalmi bűnmegelőzés és emberi jogi követelmények. *Acta Humana*, 2004/4.

Borbíró Andrea: Bűnmegelőzési hatékonyságvizsgálatok. Megjelenés alatt.

Chapman, Becca – Mirrlees-Black, Catriona – Brawn, Claire: Improving public attitudes to the Criminal Justice System: The impact of information. HORS 245. HMSO, London, 2002

Cornish, Derek B. – Clarke, Ronald V.: *The Reasoning Criminal*. Springer-Verlag, New York, 1986

Doob, Anthony N. – Cesaroni, Carla: *Responding to Youth Crime in Canada*. University of Toronto Press, 2004

Farabee, David: Reexamining Martinson's Critique: A Cautionary Note for Evaluators. *Crime & Delinquency*, vol. 48., no. 1., 2002

Farkas Ákos: *A falra akasztott nádipálca*. Osiris Kiadó, Budapest, 2004

Farrington, David P. – Ditchfield, John – Hancock, Gareth – Howard, Philip – Jolliffe, Darrick – Livingston, Mark S. – Painter, Kate A.: Evaluation of Two Intensive Regimes for Young Offenders. HORS 239. HMSO, London, 2002

Garland, David: Introduction: The Meaning of Mass Imprisonment. *Punishment & Society*, vol. 3., no. 1., 2001

Garrido, Vincente – Morales, Luz Anyela: Serious (Violent or Chronic) Juvenile Offenders: A Systematic Review of Treatment Effectiveness in Secure Corrections. The Campbell Collaboration. *Campbell Systematic Reviews*, 21 Sept 2007

http://db.c2admin.org/doc-pdf/Garrido_seriousjuv_review.pdf

Grasmick, Harold G. – Bryjak, George J.: The Deterrent Effect of Perceived Severity of Punishment. *Social Forces*, vol. 59., no. 2., 1986

Hirsch, Andrew von: *Doing Justice: The Choice of Punishment*. Northeastern University Press, 1976

Kerezi Klára: A közvélemény és a szakemberek a helyreállító igazságszolgáltatásról. In: **Tamási Erzsébet (szerk.):** *A helyreállító igazságszolgáltatás lehetőségei a bűnözés kezelésében*. Budapesti Szociális Forrásközpont, Budapest, 2006

Kerezi Klára: *Kontroll vagy támogatás: az alternatív szankciók dilemmája*. Complex Kiadó, Budapest, 2006

Kinzig, Jörg: Die Legalbewährung gefährlicher Rückfalltäter. Duncker & Humblot, Berlin, 2008

Klepper, Steven – Nagin, Daniel: The Deterrent Effect of Perceived Certainty and Severity of Punishment Revisited. *Criminology*, vol. 27., no. 4., 1989

Langan, Mary: Welfare: Needs, Rights, and Risks. Routledge, London, 1998

Levi, Michael – Maguire, Mike – Brookman Fiona: Violent Crime. In: **Maguire, Mike – Morgan, Rodney – Reiner, Robert (eds.):** The Oxford Handbook of Criminology. Oxford University Press, Oxford, 2007

Ligetl Katalin: Kriminálpolitika. Megjelenés alatt.

Lipsey, Mark W. – Chapman, Gabrielle L. – Landenberger, Nana A.: Cognitive-Behavioral Programs for Offenders. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, vol. 578., no. 1., 2001

Lipsey, Mark W. – Landenberger, Nana A. – Wilson, Sandra J.: Effects of Cognitive-Behavioral Programs for Criminal Offenders. The Campbell Collaboration. *Campbell Systematic Reviews*, 9 August 2007
http://db.c2admin.org/doc-pdf/lipsey_CBT_finalreview.pdf

Martinson, Robert: New Findings, New Reviews: A Note of Caution Regarding Sentencing Reform. *Hofstra Law Review*, 7/1979.

Martinson, Robert: What Works? Questions and Answers About Prison Reform. *Public Interest*, 35/1974.

Mészáros Ádám: A büntetés céljának alapkérdései. Kézirat; megjelenés alatt.

Muncie, John: Failure Never Matters: Detention Centres and the Politics of Deterrence. *Critical Social Policy*, 28/1990.

Petrosino, Anthony – Turpin-Petrosino, Carolyn – Buehler, John: “Scared Straight” and other juvenile awareness programs for preventing juvenile delinquency. *Cochrane Database of Systematic Reviews*, Iss. 2., 2002

Pogarsky, Greg: Identifying “Deterrable” Offenders: Implications for Research on Deterrence. *Justice Quarterly*, vol. 19., no. 3., 2002

Roberts, Julian V.: Public confidence in criminal justice: A review of recent trends. Public Safety Canada, Ottawa, 2005

Rubin, Jennifer – Rabinovich, Lila – Hallsworth, Michael – Nason, Edward: Interventions to Reduce Anti-Social Behavior: A Review of Effectiveness and Cost. The Rand Corporation, 2006
http://www.rand.org/pubs/technical_reports/2006/RAND_TR448.pdf

Sajó András: Az állam működési zavarainak újratermelődése. *Közgazdasági Szemle*, 2008. február

Schmucker, Martin – Lösel, Friedrich: Does sexual offender treatment work? A systematic review of outcome evaluations. *Psicothema*, vol. 20., no. 1., 2008

Scott, Charles L. – Holmberg, Trent: Castration of Sex Offenders: Prisoners' Rights Versus Public Safety. *The Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law*, 31/2003.

Thornton, David – Curran, Len – Grayson, David – Holloway, Vernon: Tougher Regimes In Detention Centres: Report on an Evaluation by the Young Offenders Psychology Unit. HMSO, London, 1984

Tonry, Michael – Farrington, David P.: Strategic Approaches to Crime Prevention. In: **Tonry, Michael – Farrington, David P. (eds.):** Building a Safer Society: Strategic Approaches to Crime Prevention. University of Chicago Press, Chicago, 1995

Van Dijk, Jan J. M. – Waard, Jaap de: A Two-Dimensional Typology of Crime Prevention Projects, with Bibliography. *Criminal Justice Abstracts*, September 1991

Waller, Irvin (szerk.): 100 bűnmegelőzési program, amely szerte a világon további cselekvésre ösztönöz. Országos Bűnmegelőzési Tanács Budapest, 2000

Wilson, David B. – MacKenzie, Doris Layton – Mitchell, Fawn Ngo: Effects of Correctional Boot Camps on Offending. A Campbell Collaboration Systematic Reviews, 2005
<http://www.aic.gov.au/campbellcj/reviews/titles.html>

Wilson, James Q.: Thinking About Crime. Basic Books, New York, 1975

Wright, Bradley R. – Caspi, Avshalom – Moffitt, Terrie E. – Paternoster, Raymond: Does the Perceived Risk of Punishment Deter Criminally Prone Individuals? Rational Choice, Self-Control, and Crime. *Journal of Research on Crime and Delinquency*, vol. 41., no. 2., 2004